“ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार”- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur

Vivekanand College, Kolhapur
(Empowered Autonomous)
2024-25

SULTANATE INDIA

Chapter 2 – Ghulam Dynasty

Qutbuddin Aibak

B.A.III

DEPARTMENT OF HISTORY

Prof. Namrata D. Dhale

मुइज्जुद्दिन मोहम्मद घोरी

- निपुत्रिक
- घोरचा शासक
- कुतुबुद्दीन ऐबक, ताजुद्दीन एल्दौज व नासिरुद्दीन कुबाचा गुलाम
- कुतुबुद्दीन ऐबकाला दिल्लीचा राज्यपाल
- १२०६-१२९० गुलाम घराणे

कुतुबुद्दीन ऐबक

गुलाम घराण्याचा संस्थापक

गुलाम घराणे राजवट (१२०६- १२९०)

कुतुबुद्दीन ऐबकाचे पूर्वचरित्र

- गुलाम घराण्याचा संस्थापक
- भारतातील दिल्ली येथील पहिला मुस्लिम शासक
- तुर्कस्तान -एका घरादांज कुटुंबात जन्म
- दिसायला कुरूप अत्यंत होतकरू, परिश्रम व बुद्धिमान

- काही लोकांनी पळवून
- निशापूरचा काझी अब्दुल अजीज कुफी फखरुद्दीन विकले.
- काझीचा मृत्यू नंतर मुलाने ऐबकाला एका व्यापाऱ्याला विकले
- त्या व्यापाऱ्याने गझनीच्या बाजारात ऐबकाला
- **मुईजुद्दीन मोहम्मद घोरीला** विकले.

मुईजुद्दीन मोहम्मद घोरीच्या कालखंडात......

- **आमिर-ए-अखुर** पदावर नियुक्त
- ख्वारिजमवरील आक्रमणाच्या वेळी **घोडदलाचा** प्रमुख

- 1991 - 1992 मधील **तराईच्या युद्धातील** कामगिरीमुळे मोहम्मद खूप प्रभावी झाला.
- पंजाब ते आंतर्वेदीच्या प्रदेशावर **आपला प्रशासक** म्हणून नेमणूक केली.
- 1992 ते 1997 पर्यंत ऐबकाने घोरीचा **प्रतिनिधी** या स्वरूपाने भारतात काम केले.
- 1197 ते 1205 पर्यंत त्याने **चंदेल, सेन व पंजाबातील खोखर जमातीच्या** बंडखोरांवर **विजय** मिळवण्यात सुलतानाला मदत केली.
- मोहम्मद घोरीच्या हयातीत ऐबक त्याचा प्रमुख सहाय्यक **सेनापती व प्रतिनिधी** या स्वरूपाने भारतात कार्य करीत होता.

१. कुतुबुद्दीनाचे राज्यारोहण (२४ जून इ. स.१२०६)

- महंमद घोरीच्या कारकिर्दीत अखेरच्या काळात इ.स. 1204 ते 1206 मध्ये **ख्वारीजमचा शासक**

  गझनी, मुलतान या ठिकाणी आपली शक्ती वाढवली.
- पंजाबमध्ये **खोखरांनी थैमान** घातले.
- गझनी मुलतान पुन्हा जिंकून घेतले.
- खोखरांना पूर्णपणे जिंकून सुलतान महंमद घोरीला **२६ फेब्रुवारी १२०६** रोजी ऐबकासह **लाहोरला** आला.
- मोहम्मद घोरीच्या आकस्मिक मृत्यूमुळे साम्राज्यात अव्यवस्था निर्माण झाली.

- ताजुद्दीन एल्दौज व नासिरुद्दीन कुबाचा महमद घोरीचे गुलाम होते.
- **ताजुद्दीन एल्दौज व नासिरुद्दीन कुबाचा** या मोहम्मदच्या दोन सरदारांनी अनुक्रमे

  गझनी आणि मुलतान व ऊच या प्रदेशावर आपली सत्ता स्थापन केली.
- **लाहोरच्या** नागरिकांनी कुतुबुद्दीनला राजसत्ता स्वीकारण्याची विनंती केली.
- मोहम्मदच्या मृत्यूनंतर **तीन महिन्यांनी**
- **24 जून १२०६** रोजी ऐबकाने स्वतःला **राज्याभिषेक** केला.

- सरदारांशी कनिष्ठ संबंध प्रस्थापित करण्यासाठी **वैवाहिक नीतीद्वारे** समकालीन प्रबळ सदरांशी कनिष्ठ मैत्री केली.
- ऐबकाने **कुबाचा अल्दौजच्या मुलीशी** स्वतः लग्न केले.व आपल्या बहिणीचे लग्न **नसरुद्दीन कुबाचाशी** लावून दिले.

- आपल्या एका मुलीचे लग्न **शम्सुद्दीन अल्तमश** नामक आपल्या एका तरुण सरदाराशी लावून दिले.
- सुलतान अशी सार्वभौमत्व सुचक पदवी न घेता **'मलिक व सिपहसालार'** या आपल्या पूर्वीच्या पदावरच संतोष मांडला.
- स्वतःच्या नावाची **नाणी स्वतंत्र पाडली नाहीत.**
- स्वतःच्या नावाने मशिदीत कधी **खुतबाही पढविला नाही.**
- १२०८ मध्ये मात्र घोर सुलतान ग्यासुद्दिन मोहम्मद घोरीने त्याला **राजचिन्ह, निशाण व पोशाख** पाठवून त्याला सुलतान ही पदवी दिली. पण कुतुबुद्दीने **तिचा वापर कधीही केला नाही.**

कुतुबुद्दीन ऐबकाच्या मोहिमा -

- अ) बंगालची नवीन व्यवस्था- आपत्तीना तोंड द्यावे लागले.
- बंगाल प्रांत **इख्तियारुद्दीनमोहम्मद- बिन- बखत्यार** खिलजीच्या नेतृत्वाखाली स्वतंत्र झाला होता.

- बखत्यारच्या मृत्यूनंतर गादीवर येणारा **आलीमर्दान** हा लखनौती येथे स्वतंत्रपणे राज्य करीत होता.
- खिलजी सरदार आणि त्याला पकडून तुरुंगात टाकले. त्या जागी **मोहम्मद शेराला** गादीवर बसवले.
- तुरुंगातून स्वतःची सुटका केली व तो दिल्लीला जाऊन पोहोचला.
- त्याच्या आग्रहावरून कुतुबुद्धीने आपला प्रतिनिधी **कैमाज रुयीच्यामार्फत** प्रयत्न केल्यावर खिलजी सरदाराने ऐबकाचे वर्चस्व स्वीकार केला.
- कुतुबुद्दीनाने **आली मर्दानलाच** पुन्हा बंगालचा सुभेदार नेमले. त्याने सुलतानाला **वार्षिक खंडणी** नियमित देण्याचे आश्वासन दिले.

ब) एल्दौजचा पराभव-गझनीचा विजय (इ. स. १२०८)

- सुलतान मोहम्मद घोरीच्या मृत्यूतंतर गझनीचा शासक झालेला त्याचा गुलाम सरदार ताजुद्दीन एल्दौज हा अत्यंत महत्त्वाकांक्षी होता.

- एल्दोज हा अत्यंत महत्त्वाकांक्षी, घोरीच्या इतर गुलाम सरदारांनी आपली सत्ता मान्य करावी अशी त्याची इच्छा होती. असंभवनीय होते. एल्दौजने लाहोर जिकण्याचाही प्रयत्न केला.
- इ. स. १२०८ त्याचा पराभव करून गजनी शहर जिंकून घेतले. परंतु ४० दिवसांतच शहर ऐबकाला सोडावे लागले. कारण, एल्दौज हा गझनीच्या नागरिकांचा अत्यंत आवडता शासक होता.
- ऐबकाचे गझनी जिकणे एल्दौजला आवडले नाही. स्थिती लक्षात घेऊन ऐबकाने गझनी सोडून लाहोरचा मार्ग धरला. एल्दौजने पुन्हा गझनी जिंकून घेतले.
- ऐबकाने भारतात वर्चस्व स्थापण्याचा व दिल्लीच्या राज्याला मध्य आशियाई राजकारणात गुंतू दिले नाही.

क) राजपूत राजाचे पारिपत्य –

- मोहम्मद घोरीद्वारा पराजित हिंदू-राजपूत शासक आपल्या स्वातंत्र्या- करिता प्रयत्नशील होते.
- ऐबक इतर सहकाऱ्यांसह युद्धात गुंतलेला पाहून अनेक राजपूत शासक स्वतंत्र होण्याचा प्रयत्न करू लागले, चंदेल राजा त्रैलोक्य वर्माने कलिजर येथून तुर्कांची हकालपट्टी केली.
- प्रतिहारांनी ग्वाल्हेरचा किल्ला तुर्कांकडून पुन्हा जिंकून घेतला. आंतर्वेदीतील अनेक राजांनीही तुर्कांना कर देणे बंद करून त्यांना आपल्या राज्यातून हाकलून लावले. जयचंद राठोडचा वारस हरिश्चंद्रने बदायू व फरूकाबाद क्षेत्रात पुन्हा स्वतंत्र सत्ता स्थापन केली.
- सेनवंशी शासकही पूर्व बंगालात सत्ता स्थापन करण्यात उत्सुक होते. ऐबकने हरिश्चंद्राचा पराभव करून बदायूं येथे अल्तमश याला आपला राज्यपाल नेमले. कलिजर- ग्वाल्हेर मात्र तो जिंकू शकला नाही.
- आंतर्वेदीतील बंडाळींचा पूर्णपणे मोड करण्याआधीच आकस्मिकरीत्या ऐबक मरण पावला. 'तबकात-ए-नासिरी'च्या लेखकाच्या मतानुसार इ.स. १२१० मध्ये चौगान (पोलो) खेळत असताना घोडयावरून पडून तो मरण पावला.
- लाहोरमध्ये त्याचे दफन करण्यात आले.

४. कुतुबुद्दीन ऐबकाची योग्यता-

- १२०६-१२१० राज्य ४ वर्ष, बुद्धिमान- धोरणी
- कोणतेही नवे प्रदेश जिकता आले नाही, गझनी जिकून सुद्धा त्याला सोडून द्यावे लागले, राजपुताचे बंड त्याला मोडता आले नाही. मात्र दिल्लीला स्वतंत्र राज्याची स्थापना केली.
- 'तबकात-ए-नासिरी' लेखक त्याला' समकालीन जगातील सर्वश्रेष्ठ पराक्रमी व दानशूर शासकमानले आहे. त्याला दानधर्म करण्याची आवड होती म्हणून त्याला लोक 'लाखबक्ष' (लाख रुपये देणारा) असे म्हणत.
- हसन निजामी, फरुखेमुदीर लेखक दरबारी होते.
- ११९१ दिल्ली 'कुव्वत-उल-इस्लाम', १२०० अजमेर 'ढाई-दिन- का झोपडा'
- ख्वाजा कुतुबुद्दीन या मुस्लिम संताच्या स्मरणार्थ त्याने दिल्ली येथे कुतुबमिनार उभारणी केली. आकस्मिकरीत्या मृत्यूमुळे अपूर्ण राहिलेले या व इतर इमारतीचे बांधकाम पुढे सुलतान शम्सुद्दीन अल्त्तमश याने पूर्णत्वाला नेले.

कुतुबमिनार

कुव्वत-उल-इस्लाम

Thank you